

KRITIKA-FIGYELŐ

KÁROLYI ÁGNES

Az „év könyvei” – gyermekeknek, kamaszoknak

„Az év gyermekkönyve” díj és elnevezés, mint általában a címek és a rangok, nem fedti pontosan a mögötte levő tartalmat. Az IBBY¹ Magyar Bizottságának zsűrije ugyanis – bár mindig könyvet mutat fel mint legérdemesebbet – mégis egy-egy író, költőt, tudóst, illusztrátort, műfordítót, tehát egy alkotó *személyiséget* jelöl meg, azt, aki az adott évben a legjobbat, a legszebbet adta a gyerekeknek, a magyar olvasóközönségnek.

„Az év gyermekkönyve” mégis találó elnevezés, mert a legeredetibb gondolatok, a legjobb szándékok is csak akkor válnak közkinccsé, műalkotássá, ha már nem vázlatként, kéziratban, akár szamizdatban terjednek, hanem formát öltenek könyvben, filmben, színpadon, többé kevésbé kollektív alkotássá válva. S ha a könyvet mint kollektív alkotást tekintjük, az év gyermekkönyvének kiválasztásakor nem érhetjük be azzal, hogy jó, azzal sem, hogy szép. Jónak és szépnek kell lennie.

Lehet kicsi, nagy, dúsan cirádált, elegánsan egyszerű, szerény, fényűző, lehet kívül-belül harsogóan színes vagy szürke, szigorú megjelenésű – de minden porcikájában igazodnia kell a szerzőhöz, a meghatározó személyiséghez, legyen az akadémikus vagy karikaturista, Rejtő Jenő vagy Dosztojevszkij.

A zsűri munkájáról

Az IBBY Magyar Bizottsága 1978-ban alakult meg. Elnöke *Janikovszky Éva*, főtákos *Bazsó Márton*. Az általa alapított díjak ünnepélyes kiosztására a múlt év nyarán (június 3-án) tizedik alkalommal az Írók Boltjában került sor.²

Azok az írók, költők, illusztrátorok, akik gyermekkönyvekben jelentkeztek az utóbbi évtizedben, egyre gyakrabban részesültek különböző díjakban és kitüntetésekben (József Attila-díj, Szép Magyar Könyv elismerés stb.), de az IBBY-díj volt az első és ma is az egyetlen, amely öt kategóriában választja ki az elismerésre legméltóbbakat. A kategóriák: gyermekkönyv–szépirodalom; ifjúsági könyv–szépirodalom; gyermek- és ifjúsági ismeretterjesztő könyv; műfordítás; illusztráció.

¹ IBBY: International Board on Books for Young People (Gyermekkönyvek Nemzetközi Tanácsa).

² Az 1991-ben megjelent és díjazott könyvekről F. Komáromi Gabriella számolt be e lap hasábjain (1993. 1. sz. 105–108. old.).

Az 1992-ben Magyarországon először megjelent gyermek- és ifjúsági könyvek értékelésére a kiadóknak, a kereskedőknek és a zsűrinek a termés áttekintésére, értékelésére, a fogadtatás mutatóinak számbavételére közel félévnyi ideje volt.

A zsűri³ munkáját nagymértékben segítette az a bibliográfia, amelyet *Fiola Pál* készített és bocsátott rendelkezésre. Fiola a kategóriák figyelembevételével, az Új Könyvek bibliográfiai folyóirat és a Magyar Nemzeti Bibliográfia alapján rendszerezte az 1992. év termését. Az ebben szereplő tételek összegezése a következő képet mutatja:

Szépirodalom–gyermekkönyvek	28 mű,	26 szerző,	20 kiadó
Szépirodalom–ifjúsági könyvek	5 mű,	5 szerző,	3 kiadó
Fordítások	38 mű,	31 fordító,	16 kiadó
Ismeretterjesztő művek	15 mű,	11 szerző,	7 kiadó
Illusztráció	21 mű,	21 illusztrátor,	16 kiadó

Az elmúlt évben tehát 86 első kiadású magyar mű és műfordítás jelent meg, közülük 21 jöhetett számításba az illusztráció szempontjából.

A zsűri asztalára 22 könyv került, 11 kiadótól (kettő nem felelt meg az alapszabályban rögzített elveknek). Kategóriába sorolásuk nem teljesen egyértelmű, némelyiket a kiadó két kategóriába is ajánlotta, a többség illusztrált, s négy olyan is volt köztük, amely csak az illusztráció szempontjából volt értékelhető, a szöveg ugyanis nem első közlés. Szavazásra került öt gyermekkönyv, két ifjúsági könyv, négy fordítás, öt ismeretterjesztő mű és minden számba vehető illusztráció. A zsűri tagjai nem tértek azonnal a tárgyra. Jegyzeteinket, a bibliográfiát és az asztalon levő könyveket lapozgatva beszélgettünk a könyvekről, azokról a gyöngyszemekről, amelyek az utóbbi években tűntek fel, s azokról a rikító, drága és értéktelen könyvekről is, amelyek elárasztják az aluljárókat, a félezer kiadóról, azokról a dolgokról, amelyekről azt szokás mondani, hogy gyermekbetegségek, majd kinőjük! A beszélgetés érdekes volt, mint mindig, ha elkötelezett, hozzáértő, azonos érdeklődésű emberek más-más nézőpontból közelítenek meg egy problémát. A következőkben óhatatlanul érvényesül bizonyos szubjektívizmus, mert az ember (e cikk írója, a zsűritag is) bár elfogadja a többségi véleményt, mégis csak a saját fejével tud gondolkozni.

A zsűri döntése szerint 1992-ben IBBY-díjat kaptak: *Deák Ferenc* illusztráció; *Eörsi István* gyermekkönyv; *Gálik Péter* ifjúsági könyv; *Rónaszegi Éva* műfordítás; *Tótfalusi István* ismeretterjesztő; *Vida Győző* illusztráció.

Az alapszabály szerint az IBBY öt díjat ad, de a munkájában részt vevő bármely testület vagy akár magánszemély különdíjat is adhat. Ezúttal az Írók Boltja ajánlott fel különdíjat gyermekkönyvre – ezt kapta *Eörsi István*.

³ A zsűri összetétele a következő volt: elnöke: *F. Komáromi Gabriella* főiskolai tanár (az irodalomtudomány egyetlen olyan kandidátusa, aki a gyermek- és ifjúsági irodalommal foglalkozik); a zsűri tagjai: *Bencsikné Kucska Zsuzsa*, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Liszt Ferenc téri gyermekkönyvtárának vezetője; *Dobák Zsuzsa*, a Miniszterelnöki Hivatal – a legjelentősebb mecénás – képviselője; *Hermann Róbert*, az Írók Boltjának ügyvezető igazgatója; *Hubert Ferenc*, a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Egyesületének képviselőjében; *D. Major Klára* gyermekirodalmi és kiadói szakember; *Pápayné Kemenczey Judit* könyvtáros, a Magyar Könyvtáros Egyesület Gyermekkönyvtáros Szekciójának elnöke; *Tarbai Ede* író-költő, az Írószövetség Gyermek- és Ifjúsági Szakosztályának elnöke, és én magam, könyvtáros és tanár egy személyben.

A díjazott könyvekről

Eörsi István: A kalap és a villamos. Gyermekversek. Ill. Kováts Borbála. T-Twins Kiadó. 87 old.

Nézzük mindjárt a címadó verset. Egy kis dráma, három szereplővel, tökéletesen zárt, mint egy tojás, formás, ellenállhatatlanul mulatságos:

„Villamoskerék alatt mire gondol a kalap?

– Jajjaj, jobb nekem akármilyen tökfejen!

S mire gondol a kalap után loholó alak?

– Hágjon csak reád, rendet tanulsz legalább!

S miért sikít a villamos, míg a kalapra tapos?

– Mindig csak kalap, jaj de unalmas falat!”

Tanítómesének is beválna: Egy eseményt, dolgot vagy gondolatot legyünk képesek több oldalról szemügyre venni! Audiatur et altera pars! És ha három szereplő van, mint most is, akkor egyenlő eséllyel szólaltassuk meg mind a hármat.

Negyven éve, hogy megjelent Eörsi első verseskötete: Fialtal szemmel. 22 éves volt akkor, s azóta nagyon sokat – mondhatni mindig – írt. Színdarabok, műfordítások, elbeszélések, esszék, publicisztika és persze versek bőséggel kerültek elő abból a nevezetes íróasztalfiókból. Versben gondolkodott 56-ban, a fegyveres ellenállás drámai napjaiban, verset írt a börtönben – WC-papírra. Ide, a gyermekversek közé sorolta a verset, amit Berlinben, amit New Yorkban és amit Ostende és Dover között a tengeren írt (Három levél). És itt van a verse a vasárnapi ebédéről: „Aranylében zúza és máj, kelbimbó, petrezselyem...” (Vasárnapi dalok); az első színházi élményéről: „Azt mondta a mamám, ne félj Pistike a boszorkány nem valódi...” (Versek a színházról), és még számos, összesen 42. *Kováts Borbála* illusztrációi szerényen és könnyedén simulnak a szöveghez. Az egész kis kötet vonzó és érdekes.

Hogy az írás milyen játékos örömet (is) szerez Eörsinek, azt az olyan versek is mutatják, amelyekben „forma van, nincs tartalom” (Bugyi a szélben). Ilyen például a „Rita tizenhétszer”, mely vers létére csak egy bravúros fejtörő. De verssorok is árulkodnak arról, hogy a legköznapi magyar szavak az ő műhelyében milyen becses, parádés ékszerekké válnak, milyen ritmikus és kecses táncra perdülnek: „Alattam kecskék és menyecskék” (Jóindulatú bomba), vagy: „Szégyenlősen odarakja almáját a fehér padra” (A színésznő eszik), vagy „Tíz méteres toronymedve, valóságos medvevár” (Halpagár) és idézhetnénk vég nélkül. Aztán a játék komolyra is fordul. Tragikum és humor elfér egy olyan rövid versben, mint „Az elefánt és a majom”. És mennyi keserűség van „A horgász és a hal” címűben! Ezekhez a versekhez valóban olyan „gyermekolvasók” kellenek – százhusz éves korig –, akiknek „ízlését, értékrendjét, elfogulatlan szemléletét még nem kezdték ki a konvenciók, a divatok, a társadalom felhalmozott előítéletei és közhelyei”. (Eörsinek az olvasóhoz intézett szavaiból idéztünk.) S hogy ilyenek vannak, azt már az a tény is bizonyítja, hogy ez a kis könyve egyszerűen megvásárolhatatlan – elfogyott.

Gálik Péter: Diák Murphy, avagy a problémák kezdete nem esik egybe a felnőttkor kezdetével. Ill. *Bálint Györgyi*. (Szamárfüles könyvek.) Gulliver Kft. Bp., 112 old.

Az ifjúsági szépirodalom kategóriában *Gálik Péter* Diák Murphyje lett az első (és ugyanakkor az utolsó előtti). Sikerkönyvről van szó, mégpedig első könyves író sikerkönyvéről. A könyv végén *Gálik pár szót* ír önmagáról: 1968-ban született, az Eötvös Gimnáziumba járt, „aholis” a legelső Murphy-könyv megjelenése után megszületett a Diák Murphy ötlete. E pár szót 1991 nyarán írta, „amikoris” szándékában volt beiratkozni a Kereskedelmi Főiskolára. Egy nagyvállalatnál

dolgozik, újságoknak is ír. Verset, dalszöveget, reklámszöveget is alkot – és énekel egy rockegyüttesben.

Megjegyzendő: az adatoknak ez az unalmas felsorolása még halványan sem tudja érzékeltetni Gálik „pár szavának” (egyoldalú szövegének) hangulatát. Elképzelné is nehéz, hogy a főiskolán, melynek „reklám szakirányára” készült, éveken keresztül mit tudnak tanítani egy ilyen csillogóan értelmes fiatalembernek.

Az ifjú olvasónak, ha egy szikrányi fantáziával bír, a „pár szó” nyomán lelki szemeivel látnia kell Gálikot a nagyvárosi éjszakák villogó fényeiben, Gálikot, a siker, a rockzene hőst, a megértő, őszinte, vidám havert stb. stb.

Az általam olvasott példány (egy gyűrtre olvasott könyvtári példány) középtáján, a Büfé és a Menza címek között, a belső margón két diszkrét bejegyzést találtam: „EME könyv nállam is volt tetszik”, alatta: „énnállam is jó”. Bevallom, EME könyv nálam nem volt jó. Mondják, hogy a legokosabb mosolyogni az olyan csacsiságokon, mint például: „Amit a tanár elmagyaráz, az anélkül is nyilvánvaló. Amit nem magyaráz el, azt maga sem érti.” Vagy: „A tanári agy NEM emberi agy!” És az ilyen megállapításokkal kongeniális rajzok! Egyébként olvastam (másutt), hogy egy plébánost, akit szeretnek, Pléboj és Pléhkrisztus névvel illetnek ifjú hívei. Ezen a ponton én általában leteszem a könyvet mondván, hogy – és ez a Gálik-könyv esetében tagadhatatlan – ezt sem nekem írták. Most azonban, mint leendő zsűror, köteleességtudattól és kíváncsiságtól ösztönözve kikölcsonöztem az előzményeket, a felnőtt Murphyket, gondolva, ha hozzáedződöm, talán majd másként fogok viszonyulni... És valóban! Hat kötet Murphy után, e hetediknél már könnyedén vettem az akadályokat.

Az első Murphy, amelyre a „pár szó”-ban is utalás esik, 1985-ben, alig három évvel az eredeti (Murphys law and other reasons why things go wrong), *Arthur Bloch* műve után, *Hernádi Miklós* fordításában, a Gondolat Kiadó gondozásában jelent meg. Ez az alapmű, melyből megtudjuk, hogy az alaptörvény: „ha valami egyáltalán elromolhat, az el is romlik” miért kapta nevét Ed Murphy századosról, az USA-légió tisztjéről, s azt is, hogy miként. Ettől kezdve nálunk is sorban jelentek meg a *Murphyk F. Hines, P. Brown, B. Lansky* (ő külön a szexről és külön a nevelésről, tehát két törvénykönyvet is írt) és *K. Winwood* tollából.

1989-ben jelent meg először, most harmadszor *J. Z. Elky*: Murphy magyar törvényei, avagy miért romlik el minden újra című könyv. Ezeket „az elbűvölően félőruült” törvényeket pásztázva a legkonzervatívabb, sőt a legrüdebb tanár (ha van ilyen) sem állja meg nevetés, de legalábbis mosolygás nélkül. A Murphy-könyveket egytől egyig *Hernádi Miklós* fordította. Tekintve, hogy *J. Z. Elky* a magyar törvényeket magyarul írta, lévén *Zelky János*, ezeket nem kellett fordítani, így *Hernádi* egy előszóra szorítkozott. Több elgondolkoztató megállapítás között ezt írja: „Ha minden külföldi teljesítményt ily sebesen tudnánk honosítani, de másként is menne itt minden!” Ezzel egyetérthetünk. És bízhatunk talán egy olyan – lélektanilag igazolható – mechanizmusban, melynek működését leegyszerűsítve, a Diák Murphyre alkalmazva így foglalhatjuk össze. Ha a tanári tekintélyt, a tanulás értelmét, az iskolai büfét, a szülők önfeláldozását a Murphy-törvények már porrá zúzták, esély van arra, hogy az ifjú olvasóban felmerül a kétely: a mi iskolánkban a WC-vel nincs különösebb probléma, az én tanáraink, az én szüleim nem ilyenek és így tovább.

A Diák Murphy a nagy szkeptikusok, pesszimisták, sőt a nagy nihilista nyomdokain haladva eljut „Az Élet” cím alatt a következő törvényhez: „Ha már mindent be tudsz bizonyítani, akkor eljutottál az út feléhez. A csúcra akkor értél fel, ha mindennek az ellenkezőjéről képes vagy logikus és hihető bizonyítást

előadni." E törvény kapcsán elmondhatom, hogy a zsűri eljutott a csúcsra: Be tudta bizonyítani, hogy a Diák Murphy egy nagyon jó könyv, s az ellenkezőjét is.

Erich Kästner mesél. Fordította: *Rónaszegi Éva*. Ill. *Walter Trier* és *Horst Lemke*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 199 old.

Rónaszegi Éva műfordító és nyelvtanár. 1978-ban végzett az ELTE-n. Már egyetemi évei alatt is fordítóként dolgozott, aztán folyamatosan jelentek meg műfordításai, főként az Európa és a Móra kiadóknál. Néhány név, melyre szívesen emlékszik: *Bertold Brecht*, *Anna Seghers*, *Ingeborg Bachmann*. A legutóbbi könyvnapon az ő fordításában találkozhattunk *Hermann Schreiber* osztrák történész Attila, a király című művével. A gyerekeknek, kamaszoknak eddig *Gerti Tetzner*: Maxi, *Georg Kőváry*: Kapd el a tolvajt és tartsd a szád! *Erdmut Oelschlaeger*: Volt egyszer egy kisfiú és *Christine Nöstlinger*: Füttyülünk az uborkakirályra című regényét fordította.

„Jó írótól könnyű fordítani” – mondja *Rónaszegi Éva*. *Kästner*-fordításán – mondanía sem kell – érződik, hogy örömmel, szeretettel dolgozott. A *Kästner*-könyv olyan, mint egy film, amelyben csupa sztár szerepel. Az író már klasszikus. A szereplők: *Till Eulenspiegel*, *Münchhausen*, *Don Quijote*, *Gulliver* klasszikusok (a két illusztrátor, *Walter Trier* és *Horst Lemke* nemkülönben). *De Coster*, *Cervantes* neve nem is szerepel a kötetben, *Jonathan Swift* doktor is csupán egy bölcs mondása kapcsán, s hogy a schildai polgárok története (legendája) milyen eredetiből került elő, azt is csak sejteni lehet. Századokon, égen és földön átvélve ezek az egymástól olyan különböző klasszikusok – akiknek egyébként sejtelmük sem volt arról, hogy a gyerekek kezébe kerülnek majd – mind *Kästner* hasonlíthatatlanul izes „gyereknyelvén” szólalnak meg.

Vigyázz! „...aki sokáig játssza az okost, attól még nem lesz igazán okos. Aki azonban hosszú ideig butának mutatja magát, félt, hogy egy szép napon úgy is marad” – mint a schildai polgárok. – Álmodozni jó, majd mindenki álmodozik, de talán mégis *Willibald Pfannenstiel* borotvapengeügynök *Barmen-Eberfeld*ből jár a helyes úton, ő, aki elégedett a sorsával, aki nem álmodozik. A reménytelen harcok nemes pátoszát hagyjuk talán inkább azokra, akiknek hajlamuk van arra, hogy szélmalomokkal viaskodjanak! – Hazudni is lehet, de csak azoknak, akik olyan művészettel tudnak hazudni, mint *Hieronymus von Münchhausen*, ti „inkább csináljátok meg a számtanpéldákat!”

Az ilyen mosolygó bölcsességek a zálogai annak, hogy még ma is, a tévé és a video korában *Kästner* könyvei a bestsellerlisták élén állnak.

Rónaszegi Éva hibátlan, szép munkát végzett, méltó elődeihez: 1983-ban *Ottlik Géza*, 1984-ben *Göncz Árpád*, 1985-ben és 1991-ben *Borbás Mária*, 1986-ban *Kalász Márton*, 1988-ban *Buda Ferenc* és 1990-ben (ugyancsak *Kästner*-könyvért) *Timár György* kapott IBBY-díjat műfordításért.

Tótfalusi István: Irodalmi alakok lexikona. Móra Ferenc Könyvkiadó, Bp., 343 old.

Tótfalusi István „nem töretlen, de járatlan úton” indult el, mikor az irodalom képzelt alakjairól – mintegy 120 író 250 művének 1500 hőséről – írt „egyszemélyes” lexikont. Irodalmi lexikon van százszámra, az egyik kezünkön megszámlálhatjuk azonban azokat, amelyek az irodalmi hősokeket sorolják ábécérendbe, de egyetlen olyan nagyszabású lexikont sem ismerünk, amely – jobb szó híján – „egyszemélyes” lenne, értve ezen, hogy egyetlen tudós végezte volna az anyaggyűjtés, a válogatás, a szócikkek megfogalmazásának és elrendezésének munkáját. Igaz, hogy a közelmúltban megjelent egy *Annemarie und Wolfgang van Rinsum* szerzőpáros által jegyzett lexikon, mely egyik kötetében a német nyelvű irodalom, a másikban az

idegen nyelvű irodalom hőseit vonultatja fel. Ez a gondos, lelkiismeretes munka azonban lehetne egy népes szerkesztőbizottság munkája is, lévén maradéktalanul tárgyyszerű és objektív.

Az objektivitás előtt azonban nem kell mindig fejet hajtanunk. Különösen természetellenes, ha művészetről, irodalomról van szó. Tárgyszerűségben, szakszerűségben nincs itt hiány. Ezzel az erővel megírhatná a világirodalom történetét is, mint *Babits* vagy *Szerb Antal* – de akkor egy kis kötetben nem fért volna el például Elektra és Etelka, Radivoj és Raszkolnyikov egymás mellett.

Tótfalusi szisztematikus gyűjtőmunkával – mondjuk így – kettesben a számítógépével több mint száz ívre terjedő „anyagot” halmozott fel, s halmoz ma is napi tizenkét órás munkával. S ennek az anyagnak csak töredéke kerülhetett a jelen kötetbe. Mikor a lehetséges terjedelem adta korlátok közé kellett szorítania az anyagot, a válogatás során egyéb szempontok (például a gimnáziumi tananyag) mellett természetesen szubjektív szempontokat érvényesített. Az már az olvasók, felhasználók, tehát a mi szerencsénk, hogy Tótfalusinak sikerült a világirodalom – s ezen belül a magyar irodalom – termését úgy begyűjtenie, annyira magáévá tennie, hogy szubjektívizmussal egyet kell értenünk.

A bevezetőben, az olvasóhoz szólva, Tótfalusi figyelme minden fontos és minden részletkérdésre kiterjed. Nehéz tehát úgy szólni a lexikonról, hogy esetenként ne ismételnénk az ő szövegét (mint méltatásunk kezdő mondatában is), melynél tömörebb megfogalmazásra hiába törekednénk.

Nézzük tehát a kérdéseket: Miért, hogy világszerte olyan kevesen vállalkoztak a képzelet szülte teremtmények számbavételére? Érdemes-e elindulni ezen az úton? És a „részletkérdések”: Melyek a világirodalom legfontosabb művei, s azok mely szereplői a legfontosabbak? Mi történjék, ha ezek a szereplők nem emberek, hanem szörnyek (Cerberus)? És mi történjék, ha az irodalmi hős, akár többféle megformálásban, valamikor élő személyiség volt (Bánk bán *Katona* és *Grillparzer* drámájában)? Kimaradhatnak-e a műzsák (ezúttal az olyanok, mint *Catullus* *Lesbiája* vagy *Ady Lédája*)? Van-e mód arra, hogy a ma élő írók hősei is szerepeljenek? Hogyan lehet a Biblia, illetve a görög-római mitológia és mondavilág témédek szereplője közül válogatni?

És egy-két technikai probléma: Az önálló szócikkek és az utaló címszók rendszerének kialakítása; a betűrend alkalmazása olyan esetben, amikor a hivatkozott személyiségnek egyszerűen nincs családneve (Jágó), vagy csak családneve van (Rank doktor *Ibsen* Nórájában), vagy ha a családnevét és a keresztnévét is ismerjük, de a magyar olvasók már hozzászoktak a nevek egy bizonyos sorrendjéhez (Copperfield David és Dorian Grey lehet a két ellentétes példa).

Nos, ez a felsorolás már választ is adhat az első kérdésre: Azért vállalkoztak világszerte olyan kevesen a képzelet szülte teremtmények lexikonba foglalására, mert ez nagyon nehéz feladat. – S ha a további kérdésekre Tótfalusi válaszát – tehát a könyvet – nézzük, akkor biztosak lehetünk abban, hogy neki érdemes volt elindulni ezen a járhatatlan úton.

1992-ben harmadszor lett IBBY-díjas Tótfalusi-könyv. Az irodalmi alakok lexikona után a nagyszabású anyaggyűjtésből már piacra került a *Ki kicsoda* az antik mítoszokban? (*Móra*) című mű, és rövidesen megjelentethető a Shakespeare-hősök lexikona. Az elismerés hangján kívánunk további jó munkát. Arra, hogy az általános iskolától az egyetemig – és azon túl – miként hasznosíthatjuk a lexikont, kár szót vesztegetni. Magától adódik.

Inkább idézzük Tótfalusi egyetlen olyan kérdését, amelyet eddig nem idéztünk, és amire nem is válaszolt: Lehetséges, hogy az irodalmi alakok „meghittebb ismerőseink, és életünket hathatósabban irányítják, mint akik eleven valójukban

ágálnak korunk színpadán?” És végül még egy kérdés, amit Tótfalusi fel sem tett: Lehetséges, hogy egyik-másik irodalmi mű szereplőjét jobban ismerjük, mint szereteteinket vagy akár saját magunkat?

Kányádi Sándor: Néma tulipán. Versek, mesék, történetek kicsiknek és nagyoknak. Vál. *Kollár Judit*. Ill. *Deák Ferenc*. Századvég Kiadó, Bp., 95 old.

Deák Ferenc – most már IBBY-díjas illusztrátor – 1958-ban a kolozsvári Jon Andreescu Képzőművészeti Főiskola grafikai szakán államvizsgázott. Ma ő a romániai magyar folyóirat- és könyvgrafika legtöbbet foglalkoztatott és legsokoldalúbb munkása, több mint 300 szépirodalmi könyv, illetve ismeretterjesztő és tankönyvillusztrátora. A Kriterion Könyvkiadó grafikai arculatának kialakításában is oroszlánrésze volt. Alkotásai Barcelonától Moszkváig több városban szerepeltek kiállításon; 1973-ban első díjat nyert a Balatoni Biennálén.

A Századvég Kiadó közlése szerint *Kányádi Sándor* ragaszkodott ahhoz, hogy A néma tulipán *Deák Ferenc* illusztrációival jelenjen meg. Ezt a kívánságot tökéletesen megérthetjük és helyeselhetjük, látva, hogy a reprezentatív kötetben milyen összhangban van szöveg és kép. „...a virágok az illatukkal beszélgetnek. Amelyik virágnak nincsen illata, az néma. Ilyen a tulipán is. Néma...” Mert volt egy kertész, akinek az orrát bántotta az illatok sokasága. Elhatározta, hogy bazsalikomillatúvá tesz minden virágot. A tulipán azonban ökolbe zárta szirmait, hiába mesterkedett a kertész, a tulipán inkább néma maradt. Ez a sztorija a címadó mesének, de bárhol lapozzuk fel a könyvet, ilyen sorokat találunk: „Volt egyszer egy király, aki nem szenvedhette a mesét. A mesemondókat meg éppenséggel ki nem állhatta. Legszívesebben vízbe fojtotta, karóba húzatta volna valamennyit...” Vagy a versek: „Hallgat az erdő, üvölt a farkas. Kérődzik csendben s fülel a szarvas.”

Kollár Judit válogatta a verseket és a meséket, mintegy 25 év terméséből. *Kányádi* ugyanis igen fiatalon, már a 60-as években a gyermekirodalom felé fordult – 1960-tól a Napsugár című gyermeklap szerkesztője.

Ilyen és ehhez hasonló lírai, népies, egyszerű és mégis súlyos jelentéseket hordozó történetek és illusztrációk csak Erdélyben születhettek. *Deák Ferenc* grafikáit nézegetve ilyen jelzők jutnak eszünkbe: színes, vidám, kópés, meseszerű, valóságghű, fantáziadús. Ezek a grafikák hagyományörzők és modernek.

IBBY-díjat az illusztrátor kategóriában elsőként *Rékassy Csaba* kapott 1983-ban, majd másodszor 1986-ban; *Réber László* 1984-ben; *Kiss István* 1985-ben; *Heinzelmann Emma* 1987-ben; *Richter Ilona* 1988-ban; *Gaál Éva* 1989-ben; *Vida Győző* 1991-ben, majd másodszor *Deák Ferenc*cel egy időben, 1992-ben.

Szép Palkó. Ill. *Vida Győző*. Móra Könyvkiadó, Bp., 14 lev.

Vitathatatlan, hogy ebben a könyvben a vezérszólam a látványé. A könyv „szerzője” tehát az illusztrátor. A szöveg: egyetlen népmese. *Vida Győző* 1970-ben végezte el az Iparművészeti Főiskolát Budapesten mint tipográfus és illusztrátor. 1974 és 1985 között a Kisdobos grafikai szerkesztője volt, azóta szabadúszó. Dolgozott a MOKÉP néhány rajzfilmjén. 1979 óta – akkor illusztrálta első könyvét, a *Trisztán és Izoldát*, *Günther de Bruyn* feldolgozásában (Gondolat) – alig több mint tucatnyi könyvben szerepelt. Csinált néhány plakátot, több könyvborítót, mint például a Gondolat Fürkész könyveinek borítóit (1986–1991), és... ezzel be is fejeztük eddigi tevékenységének felsorolását. Mégis, a szakma – és nem csak a pályatársak – igen nagyra tartja *Vida Győzőt*. Valóban elmélyült, tartózkodó és válogatos művész.

Gyerekekhez szól Vida Győző *Jánosi Sándor*: Jó játék a csont, a fa (Móra, 1981), *Azernyikov*: Törvényszerű véletlenek (Móra, 1982), Ház tetején nyeles edény, Ház tetején egy fél lepény, Ház tetején gyalogösvény (Móra-sorozat 1984–1987), *Aáron Judah*: Macóka régi és új meséi (Móra, 1990), *Gárdonyi*: Egri csillagok (Corvina, 1991) és *Gyárfás Endre*: A varázsgombóc (Gondolat, 1991) című művekben. Ez utóbbi, mint láttuk, IBBY-díjas lett.

Ha arra gondolunk, hogy Deák Ferenc, bár idősebb nála, mégis 300 (!) könyvet illusztrált, ő pedig csak átlagosan évente egyet, akkor feltételezhetnénk, hogy Vidánál a könyvillusztrálás csak a szerény megélhetés biztonságát adja, s fennmaradt idejét számítógépes grafikának, szobrászatnak vagy egyéb vizuális műfajnak szenteli. Lehet, bár a jelek nem erre mutatnak.

Két kiállításáról tudunk: 1977-ben harmadmagával mutatkozott be a Helikon Galériában. És 1989-ben volt az a Vigadó Galériát betöltő nagyszabású egyéni kiállítása, amely azt bizonyította, hogy – bár minden technikában jártas – mégis mindenképp a művészet érdekli. Kivételes rajztudása, igényessége, gazdag fantáziája nem maradt hivatalos elismerés nélkül. 1983-ban Tótfalusi Kis Miklós-díjat kapott. 1991-ben és 1992-ben előbb illusztrátor, majd könyvborító kategóriában a Szép Magyar Könyv első díjasa lett.

Válogatósnak és igényesnek neveztem, de e kétes jelzőkhöz hozzá kell fűznöm, hogy elsősorban önmagával szemben igényes, s ha válogat, akkor a lehetséges feladatok közül eddig, akarva-akaratlan, a legnehezebbeket választotta. Például az említett Szép Magyar Könyv verseny győztese *Nossrat Peseschkian*: A tudós meg a tevehajcsár (Helikon) egy rendhagyó pszichiátriai könyv, melynek illusztrálása nem csekély invenciót kívánt. Vagy a Gondolat Zsebkönyvek ábrái, egy-egy pontosan, szépen megrajzolt térkép, vagy a Habsburg-címer minuciózus rajza (a *Gonda-Niederhauser*: Der Habsburger című könyv borítóján, Corvina), vagy egy, a könyv hangulatához illő betűsor megtervezése – így kívülről nézve – nehéz feladatnak látszik. Van Vidának még egy régi munkája, amelyet nem lehet említés nélkül hagyni: *I. Jefremov*: A múlt árnyéka (Gondolat–Kárpáti Kiadó, 1982). E könyv novellái a sci-fi irodalom előfutárai. A „táblaburkoló” és az egyoldalas illusztrációk valami egészen különös hatást tesznek. Mintha ismeretlen, rafinált művi eljárással, montázssal készült fotók lennének eredeti görög torzókról, hajómodellről stb. – holott a fekete, a szürke és a fehér finom árnyalataiban festett gouach-képek.

A Szép Palkó szép és jó könyv. Hibátlan. Képszerkesztője: *Zigány Edit*. Szép a kötése, jó a papírja, levegősek a lapjai, a könnyed akvarellképeknek finomak a színei. Mind a 14 páros lapja tudatosan megtervezett látványt nyújt. Nemcsak az illusztrátor, hanem a kiadó vizuális kultúrájának kiforrottságát is példázza.

*

E beszámoló kezdetén írtuk, hogy az év gyermekkönyvének jónak és szépnek kell lennie. Most végül illendő lenne legalább felvázolni, hogy milyen kritériumok alapján nevezhetünk egy gyermekkönyvet jónak, illetve szépnek. A jó könyvvel kapcsolatban él a köztudatban egy meghatározás: tanít, nevel és szórakoztat. Közhely, de ha meggondoljuk, e három ige alatt sok minden, talán minden fontos gondolat elfér. Persze, hogy a könyvek mire tanítanak, hogyan nevelnek és mennyire szórakoztatnak, az a pedagógusokon és a szülőkön is múlik.

A szép könyv ismérveire vonatkozóan azonban nincs alkalmas közhely. Itt nem érvényes az a vonzón rövid szlogen, hogy ... ami érdek nélkül tetszik. És bár nem mondom, hogy könnyebb a tevének átbújni a tű fokán, mint egy vizuálisan érzéketlen embernek megmagyarázni, hogy a szép miért szebb, mint a giccs, tehát

nem tartom képtelenségnek a szép könyv konkrét ismérveinek meggyőző felsorolását, erre nem vállalkozhatom. Találtam viszont egy kritériumsort vagy elvárásjegyzéket, melyet – leegyszerűsítve – talán érdemes ideiktatni.

A könyv címe: A XX. század könyvművészete. 1921-ben a Magyar Bibliophil Társaság első kiállítása alkalmából (mely az Iparművészeti Múzeumban volt) jelent meg – lényegében egy katalógus. A kiállítást rendezte és a könyv előszavát írta: *Végh Gyula*. Ő teszi fel a kérdést: Mi kívánható meg egy szép könyvtől? A válasz:

- az anyag (a papír, a kötéstábla) szépsége,
- a betűk szépsége, tisztasága, olvashatósága,
- a nyomás tökéletes minősége,
- a betűknek és a soroknak egymáshoz és a tükörhöz viszonyított arányossága,
- óvatosság a szöveg közé iktatott képek tekintetében,
- harmónia a könyv nagysága, a nyomás, a kötés és a könyv tartalma között.

Tudjuk, hogy az eltelt két-három emberöltő alatt az idők és az erkölcsök sokat változtak, hogy a sokszorosító technika hihetetlenül fejlődött, azt is tudjuk, hogy az emberek igénye a jó és szép könyv iránt legjobb esetben stagnál, annál inkább megnyugtató érzés, hogy azok a művek, amelyekről most beszámoltunk nemcsak jó könyvek, hanem megfelelnek *Végh Gyula* kívánalmainak is.



Szabó Bernadett, 11 éves